

Н.В. Заяц (Мінск, БДПУ)

Лірыка А. Куляшова і В. Зуёнка: ідэнтыфікацыя вобраза паэта

Праблема ідэнтыфікацыі вобраза паэта, вызначэнне яго місіі, так званая тэма мастака і мастацтва заўсёды прыцягвалі ўвагу майстроў слова, замацаваліся ў якасці традыцыйнага “праблемнага поля” лірыкі. Інварыянтную інтэрпрэтацыю і шматаспектнае асэнсаванне атрымалі гэтыя пытанні і ў творчасці Аркадзя Куляшова і Васіля Зуёнка. Кампаратыўны аналіз вершаў дазваляе выявіць наступныя тыпалагічныя сыходжанні ў рэцэпцыі пазначаных вобраза і тэмы:

1. У лірыцы і А. Куляшова, і В. Зуёнка пастулюецца думка пра тое, што лёс мастака неадлучны ад самых вострых праблем эпохі. Франтавыя дарогі аднаго паэта, “абпаленае маленства” другога, клячат пра будучыню, небяспека новых трагедый актуалізуюць у творчасці пісьменнікаў вобразы *песні-зброі, паэта-змагара*. Так, у вершы “Размова з патомкам” А. Куляшоў, азіраючыся на пройдзеныя жыццёвыя шляхі, гаворыць пра сваю песню, якая “біла ў набат”, адпраўлялася “ў пекла агню не па славу, / А для таго, каб людзей / ад бяды ратаваць” [5, с. 54]. На яго думку, наканаванне паэта – “вечным пяром” паэзіі бараніць мір ад нянавісці, зайздрасці, варожасці, злачынстваў (“Пра вечнае пяро”). Калі ў першым творы, як зазначыў М. Арочка, “поруч з даверлівым зваротам да нашчадка <...> нямала <...> дзяжурна-прахадных радкоў, прадпісанняў” [1, с. 436], то ў другім тэма “ваяўнічай” паэзіі раскрываецца ў філасофскім ключы, ставіцца пытанне, ці змогуць напісаныя “вечным пяром” радкі вытрымаць выпрабаванне часам?

Вобраз паэта-змагара, што звоніць “шаблямі радкоў” і з пяром-дзідаю ідзе ў вечны бой са злом, ачышчае “ад набрыдзі планету”, цэнтральны ў вершы В. Зуёнка “Палыхаюць...”. Аднак прамоўніцкая, напорыстая інтанацыя твора замянае, як і ў “Размове з патомкам”, выяўленню аўтарскага пачуцця, робіць твор залішне пафасным. У вершах канца 2000-х гг. паэт амаль адмаўляецца ад падобнай – дэкларатыўна-ваяўнічай – інтэрпрэтацыі вобраза творцы, аднак па-ранейшаму ідэнтыфікуе яго: “Вечна: гэткі парадак – / Са штыком і пяром... / І пакуль будзе ўлада – / Творцу быць змагаром”¹ (“Вечна...”). Тым не менш у большасці вершаў рэцэпцыя вобраза адбываецца не ў грамадзянскім, а ў філасофскім, медытатыўным рэчышчы: “Млечны Шлях, дарога скразная, – / Ні канца не відно, ні пачатку: / І адкуль, і куды ён – не знаю, / Толькі тайную маю здагадку. / Гэта ён падказаць, пэўна, хоча / Мне – смяротнаму чалавеку: / “Не насільвайся рыфмай прарочыць, /

¹ Цытуецца па рукапісу кнігі В. Зуёнка “Вертыкальныя рэкі святла”.

Прамаўляй для сябе – не для веку. / Сам з сабою ідзі на споведзь...”²
 (“Млечны Шлях, дарога скразная...”).

2. *Адказнасць за кожнае слова, праўдзівасць, адмаўленне няшчырасці* – літаратурнае крэда і адзін з лейтматываў лірыкі як А. Куляшова, так і В. Зуёнка. Пасля працяглага маўчання на пераломе эпох праблема мастакоўскага сумлення, адказнасці за напісанае становіцца скразной у творчасці А. Куляшова 1960 – 70-х гг. (“Ёсць у паэта свой аблог цалінны...”, “Парада сабе самому”, “Хуткасць”, “Зайздросчу я мастам...”). Спавядальны пафас вершаў узмацняецца матывам пакаяння за “несапраўдныя” радкі, пад якімі паэт “прозвішчам падпісваўся сваім”. В. Зуёнку не давялося адчуць такой ломкі ідэалаў, пераацэнкі жыццёвых каштоўнасцяў, але праблема пісьменніцкай адказнасці стала займае яго ўвагу і асабліва ўважліва даследуецца ў вершах апошніх дзесяцігоддзяў (“Паэт памыляцца не можа ніяк...”, “Як лёгка...”, “...І ні радка, ні паўрадочка ў дзень...”). Мара абодвух паэтаў – каб іх слова “трымала сувязь з часам і людзьмі” (А. Куляшоў), “каб яно праз вякі праяцела” (В. Зуёнак). У нашася сучасніка да клопату “каб народ пачуў” далучаецца трывога пра захаванне мовы і нацыі ўвогуле: “Я хачу, каб мова мая жыла / І жывы мой народ размаўляў са мною” [2, с. 267] (“Я хачу, каб народ мой мяне пачуў...”). Перфекцыянісцкія патрабаванні В. Зуёнка да сябе як творцы, крытычнае стаўленне да сваёй працы не толькі не зніклі, але сталі яшчэ больш катэгарычнымі ў 2000-я: “Азірнуўшыся, не скамяню: / Сам пажаў, што – сам жа – пасеяў. / І ні ўдачы сваёй, ні віны / Не ўступлю і за тры цаны / І ніхто: ні Бог і ні людзі – / Так, як сам, мяне не асудзіць...”³.

3. А. Куляшоў бачыць сэнс жыцця ў служэнні Паэзіі, у яго лірыцы сустракаецца *зобраз напісаных крывёю, прапушчаных праз сэрца радкоў*: “Нашто мне зрок, навошта гучны крок, / Хвілін імкліvasць, цішыня хвіліны, / Турботы дня, апошнія навіны, / Крывёй не перагнаныя ў радок?” (“Хваробу, што здароўе падкасіла...”) [5, с. 148]. Асновай Паэзіі, па перакананні Куляшова, з’яўляецца “сэрца маладое”, “палкае, жывое пачуццё” (“Ёсць у паэта свой аблог цалінны...”, “Чалавек юбілейнага ўзросту...”). Пісьменнік заклікае сабратаў па пяру смела выносіць на людскі суд “усё, што ў сэрцы набалела”, быць праўдзівым і непасрэдным (“Хуткасць”).

Афарыстычныя куляшоўскія радкі “Спакойнага шчасця не зычу нікому”, “Лепш цяжка жыць, чым быць бадзёрым трупам” у поўнай меры характарызуюць і светапоглядную пазіцыю В. Зуёнка. У адным з ранніх

² Цытуецца па рукапісу кнігі В. Зуёнка “Шляхам Белага каменя”.

³ Цытуецца па рукапісу кнігі В. Зуёнка “Вертыкальныя рэкі святла”.

вершаў паэт смела і безапеляцыйна заяўляе: “...у мяне – турбот аж кішыць, / Сонца – па рупнасці – брат мой” (“Люблю цікаваць...”)[2, с. 60]. У шматлікіх наступных творах думка аб неабыхавасці паэта, пастаяннай “устрывожанасці” (“Хай трывога мне сонцам будзе!”) набывае большую ёмістасць, глыбокае філасофскае асэнсаванне. В. Зуёнак перасцерагае ад з’яўлення “зоны абсалютнага спакою” ў мастацкай творчасці (“У грывотах ашалелых веку...”).

4. Творчасць абодвух пісьменнікаў *гуманістычна скіраваная*: яе прызначэнне яны бачаць у служэнні людзям, мараць, па выразу А. Куляшова, “словам боль загаіць людскі, хаця б адзін” (“Таварыш соснам, караедам вораг...”). У В. Зуёнка жаданне “гнёт звярнуць у людзей з грудзей”, дапамагчы адратаваць іх душы (“паэзія – лекара чын, / Што гіне, душы ратуючы”) выяўляецца ў вершах “Ля падвалін не вужаў цяжка...”, “Меў намеры стары Архімед...”, “Помнікаў шмат узвялі...” і інш. У куляшоўскім разуменні паэзія – гэта яшчэ і лекі для самога творцы ад цяжкай хваробы – бяздзейнасці, палёжку ад якой прыносіць толькі верш: “шаснаццацірадкоўе, шаснаццаць кропель цудадзейных лек” (“Я іду ад бяздзейнасці не месяц...”).

5. Выхадцы з вёскі, абодва паэты ўвасабляюць сялянскую памяць у адпаведных мастацкіх вобразах. Так, у лірыцы В. Зуёнка розных гадоў паслядоўна раскрываецца вобраз *паэта-аратага*, работа якога – “у крэсле хісткім загон свой араць” (“Трыццаць тры...”, “Выснова з крытычнага дыспуту”, “Араты”, “«Я последний поэт деревни»...”). З дзейнасцю *сейбіта* суадносіць літаратурную творчаць А. Куляшоў у вершы “Ёсць у паэта свой аблог цалінны...”, а перакладчыцкая праца асацыюецца ў яго з працай *пастуха* – думак, выказаных іншымі пісьменнікамі (“Пастух”).

6. У лірыцы А. Куляшова сустракаюцца вобразы *паэта-вязня*, *паэзіі-турмы* (“Да паэзіі”, “Я з юнацкіх дзён лічуся вязнем...”), аднак лірычны герой задаволены такім лёсам, што ён і маніфестуе, звяртаючыся да Паэзіі: “Не ты мяне абрала – вязень твой / Абраў цябе на тэрмін пажыццёвы” [5, с. 95]. Вобраз *паэта-астрожніка*, які на глебе паэзіі спрабуе “вырасціць жменьку надзей”, прадстаўлены ў вершы В. Зуёнка “Паэзіі штучная глеба...”.

Як бачым, у ідэнтыфікацыі вобраза паэта двума аўтарамі нямала тыпалагічных сыходжанняў, аднак існуюць і адметныя ракурсы ў асвятленні традыцыйнай тэмы, выяўляюцца новыя іпастасі творцы:

1. На мяжы сагоддзя ў лірыцы В. Зуёнка пад уплывам гістарычных рэалій вобраз паэта-змагара трансфармуецца ў вобраз *паэта-апазіцыянера*. Непрадажнасць, пастаянныя пошукі ісціны – перадумова мастацкай творчасці: “Паэт заўсёды ў апазіцыі: / Да шляху вернага і яснага, / Да нерваў і да сэрца ўласнага, – / Паэт заўсёды ў апазіцыі... / Бо ў злагадзе і з тым, і з

гэтым, / Відаць, не быў бы ён паэтам” [4, с. 46] (“Паэт заўсёды ў апазіцыі...”). Ідэя свабоды выказвання, сцвярджэнне права мастака быць гаспадаром уласнага слова яшчэ больш узмацняюцца ў лірыцы апошніх дзесяцігоддзяў: “Распніце – / Крыжам – / На цвіках іржавых, / Сашліце, / Як апошняю брыду, / Ва ўранавай капальні біць руду, / Урадавы шынок душадзяржальні / Хай лье на млын “вясёлую ваду”, – / А голас мой мацнейшы за дзяржаву, Калі я слова ісціны знайду!” [2, с. 239] (“Распніце...”). В. Зуёнак не ўнікае катэгарызму ў дыферэнцыяцыі літаратурных паплекнікаў на паэтаў і не-паэтаў. Сапраўдны мастак, на яго думку, вольны ад усіх, апроч творчасці, іншае роўнае смерці: “Паэту, кажуць, свой адзначан час: / Як салаўю па веснавой паводцы. / Ёсць час? – Але ж і вечнасці запас, / І з музай – пажыццёва ў адзіночцы. / І ў сорок – паэтычная пара. / Адно б не страціць юнай непакоры: / Калі пачне маліцца за цара – / Паэт знікае, будзе царадворац. / І голас будзе звонкі, як медаль, / І песня будзе з лентай на шыі, / І апраўданне ля труны: на жаль, / На жаль, цыры паэта задушылі...”⁴ (“Паэту, кажуць, свой адзначан час...”).

2. У лірыцы канца 1990-х – пачатку 2000-х гг. рэпрэзентуецца вобраз “бяздомнага, бязмоўнага” *паэта-прарока* (У Куляшова таксама намячалася перспектыва развіцця гэтага вобраза, прынамсі, у вершы “Хуткасць”, але ў агульначалавечым, а не нацыянальным аспекце.) Слова В. Зуёнка гучыць важна, прароча, як заповіт – творчасць, такім чынам, перастае быць толькі мастацтвам і ператвараецца ў служэнне, місію: ідэйны змест многіх вершаў падпарадкаваны вырашэнню мастацкай (і – шырэй – грамадзянскай) задачы абуджэння нацыі (“Напіс на кнізе”, “Калі адбяруць радзіму...”, “Каму спяваю і заву каго...”). В. Зуёнак звяртаецца да Бога з пакутнай просьбай выратаваць Беларусь, падараваць ёй сапраўднага Месію: “Ты навошта паклікаў нас / І стварыў гэты люд, о Божа, / Калі ў смерцю азначаны час / Ты ачнуцца яму не паможаш?!” [2, с. 371] (“Колькі войнаў, страт і нягод...”). Мастацкае слова набывае надзвычайную сілу, гучыць драматычна-напружана, балюча-пранікнёна (“Сыне Божы, Хрыстос Ісусе...”, “Мы – у цэнтры, не на ваколіцы...”). Разам з тым паэт бачыць, што беларус застаецца ўсё такім жа пасіўным, інертным, абыякавым да сябе самога, да сваёй будучыні, і гэта нараджае змрочныя настроі і матывы расчаравання: “Будзе новы дзень – і далёкія / Не паклічуць нас небасхілы. / Нашы крылы растануць аблокамі, / Мы – гарбатыя, як магілы. / Будзе зноў кумір новаспечаны / Нас прымерваць да ўласнага кроку. / А бяда наша – звышчалавечая: / Беларусь не чакае прарока...” [3, с. 10].

⁴ Цытуецца па рукапісу кнігі В. Зуёнка “Вертыкальныя рэкі святла”.

Калі А. Куляшоў – гэта ў першую чаргу пясняр адвечных тэм, паэт *грамадскага* тэмпераменту (выраз Р. Бярозкіна), то В. Зуёнак побач з філасофскімі пытаннямі востра ставіць *нацыянальныя*. Ідэнтыфікацыі вобраза паэта ў такім ключы абумоўлена як гісторыка-культурнай сітуацыяй, так і ўласным літаратурным сталеннем В. Зуёнка: у гэты час яго талент дасягае вышынь, раскрываецца ва ўсёй шматграннасці і глыбіні.

Літаратура

1. Арочка, М.М. Аркадзь Куляшоў / М.М. Арочка // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. – Т. 3. – 2-е выд. – Мінск, 2002. – С. 416–456.
2. Зуёнак, В. Выбраныя творы: у 2 т. / В. Зуёнак – Мінск : Маст. літ., 1996–1998. – Т. 1 : Гронка цішыні : выбр. вершы. – 1996. – 446 с.
3. Зуёнак, В. Вершы / В. Зуёнак // Полымя. – 1998. – № 6. – С. 3–17.
4. Зуёнак, В. Чорная лесвіца : вершы і паэма / В. Зуёнак. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 159 с.
5. Куляшоў, А. Паміж наступным і былым : вершы, паэмы. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 542 с.